
Högskolan Dalarna

Akademin Språk och medier

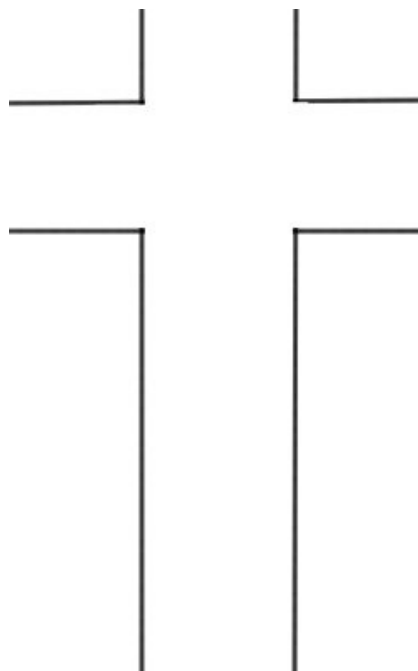
Vetenskaplig uppsats, BQ2014

Grundnivå 2, 15 högskolepoäng

Termin (HT 2011)

Filmernas kristna Midgård

En undersökning kring Sagan om ringen-filmernas kristna motiv

Författare
Peter Enberg

Handledare
Sven Hansell

Examinator
Christo Burman

Abstrakt

Syftet med denna uppsats är att försöka finna de kristna motivens plats i berättandet i de tre *Sagan om ringen*-filmerna (*The Lord of the Rings*) av Peter Jackson. Arbete har lagts ned på att studera litteratur inom både religion och filosofi kring filmernas Midgård-berättelser, där dessa behandlar kristna motiv. Den etablerade forskningen kring detta ämne har hittills till stor del handlat om Tolkiens böcker och inte i särskilt stor utsträckning om filmerna. Därför kan uppsatsen anses relevant i en tid där filmen mer och mer ses som lika betydelsefullt medium som boken.

Det resultat som har nåtts är att det förefaller vara en stor del av filmernas handling som har sitt ursprung inom kristendomens berättelser och motiv. Detta inte bara i filmernas stora och övergripande berättelse (i synnerhet berättelsen om Frodo och Sam) utan även i sidoberättelserna (särskilt de som berättar om Aragorn och Gandalf). Filmerna innehåller således en ansevärd mängd kristna motiv.

Sökord: Jesus, kristen, kristna, kristendom, Kristus, The Lord of the Rings, motiv, myt, Peter Jackson, Sagan om ringen, Tolkien

1 Bakgrund.....	01
2 Syfte och frågeställning.....	02
3 Metod och material.....	02
4 Teori och tidigare forskning.....	03
5 Om Sagan om ringen: Det Tolkien trodde på.....	05
6 Om Sagan om ringen: Den länge efterlängtrade uppföljaren.....	05
7 Om Sagan om ringen: Den filmiska jättesuccén.....	06
8 Mytens betydelse: Vad myt är och dess filosofiska betydelse.....	07
8.2 Guds plats i Midgård.....	10
8.3 Att känna maktbegär.....	12
9 Om den värld där filmerna utspelas: Midgård och dess verklighet.....	13
9.1 Människan - den goda sidan.....	14
9.2 Ringen - den onda sidan.....	15
10 Om karaktärerna: Frodo.....	16
10.1 Om karaktärerna: Gandalf.....	18
10.2 Om karaktärerna: Aragorn.....	21
10.3 Om karaktärerna: Sauron.....	22
11 Dygder och moralism.....	23
12 Midgårds mörka sida: Synden.....	24
12.1 Midgårds ljusa sida: Vänskap och hopp.....	27
13 Slutord.....	29
14 Litteratur- och källförteckning.....	30

1 Bakgrund

Gissningsvis har de allra flesta västerlänningar – svenskar därtill – någon koppling till J.R.R. Tolkiens bok *Sagan om ringen* (*The Lord of the Rings*). Många verkar vara bekanta med grundstoryn och med vissa karaktärer. Till och med folk som inte vare sig läst boken eller sett filmerna är namn som “Gandalf” och “Frodo” flyktigt bekanta. Berättelsen ligger i vår mediekultur och det refereras ständigt till detta verk. Att just *Sagan om ringen* därför skulle vara föremål för ständiga tolkningar ter sig inte särskilt oväntat. Genom åren har det publicerats mer eller mindre svävande gissningar om Tolkiens “egentliga” mening med boken, varför händelserna i berättelsen ser ut som de gör och om boken är allegorisk (urtypiska element i berättelse; i den meningen att den behandlar verkliga händelser i historien). Denna typ av tolkningar har gjorts ett flertal gånger, på både hög och låg nivå, och därför känns det föga relevant för denna uppsats att uppfinna hjulet på nytt. Inriktningen torde i stället vara att undersöka de djupare ”strömningarna” som går genom filmberättelsen, de som antyds snarare än slås fast. Genom alvernas spirituella leverne och antagonisten Saurons vidsträckta och allseende ondska får läsaren av boken och åskådaren av filmerna en bekantskap med det religiösa. Detta ger för uppsatsen en mer unik infallsvinkel att ta tag i. Det öppnar för ett någorlunda nytt sätt att se på berättelsen, särskilt med tanke på hur religiösa och arketyppiska inslag är ett ständigt återkommande fundament i olika medier.

Här i bakgrundsdeklarationen måste det påpekas att hädanefter kommer uppsatsförfattaren inrikta sig på de förlängda versionerna av filmerna *Sagan om ringen* (*The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring*), *Sagan om de två tornen* (*The Lord of the Rings: The Two Towers*) och *Sagan om konungens återkomst* (*The Lord of the Rings: The Return of the King*) av det skälet att dessa filmer (i och med att de är mellan 30-50 minuter längre än respektive biografversioner) innehåller fler (för uppsatsen) intressanta scener att analysera, i synnerhet scener som fokuserar i större utsträckning på karaktärerna och mindre på filmernas handling. På så sätt kan karaktärernas bakgrund och karaktärgestaltning i större utsträckning jämföras med bibliska karaktärer och dess egenskaper. Flera av dessa scener som är viktiga för uppsatsen och dess syfte saknas helt i biografversionerna.

Uppsatsförfattaren undersöker enbart Peter Jacksons filmatiseringarnas innehåll. Därför kommer inte exempelvis Tom Bombadill göra något besök längre fram, en figur som enbart existerar i böckerna. Märk väl att det kommer att användas filmernas namngivning av platser, händelser och personer som har sin grund i den ursprungliga svenska översättningen av boken av Åke Ohlmarks. Dock refereras det både

ovan och under till *Ringarnas Herre* (nyöversättningen av *The Lord of the Rings*) eftersom det är enbart denna svenska översättningsutgåva som innehåller Tolkiens förord.

2 Syfte och frågeställning

Det finns ett förbehåll vad det gäller att nå uppsatsens mål och det är att inte gå ärendet för långt och ta sig an en allegorisk tolkning av verket. Även om den ursprungliga intentionen enbart hade goda avsikter att tolka berättelsen efter religiöst mått, så finns alltid faran i att kantra över i en mer politisk inriktning. Tolkien förnekade med kraft redan i förordet av den andra upplagan av *Ringarnas Herre* (första upplagan saknar förordet) att boken var en allegori.¹ Detta gjorde han även i de flertal brev han skickade. Det är dock alltid lätt att bortse från författarnas utsagda intentioner med sina verk, men när han så kategoriskt förnekar detta så lämnar det endast halmstrån att gripa efter för de vetenskapliga studier som följer *Sagan om ringen*. Slutligen står här denna uppsats - därför är just den religiösa aspekten än mer en gångbar infallsvinkel till filmerna.

Generellt sett så kommer uppsatsen att inrikta sig på två saker i filmerna: både på de kristna inslagen och de händelser och karaktärer som har sitt ursprung i kristna berättelser. Just religion är, som det behandlades inledningsvis i föregående avsnitt, något som kanske inte direkt kopplas till *Sagan om ringen*-filmerna. J.R.R. Tolkiens egen starka katolska tro kan ha överförts till hans litterära gestaltning av Midgård och uppsatsens syftet är inte att markera filmerna som ett sorts försök att bedriva religiös indoktrinering (eller politisk sådan) utan enbart att studera och undersöka den blotta tanken om det finns kristna undertoner och inte *varför*.

Undersökningens frågeställning är således: I vilken utsträckning bär *Sagan om ringen*-filmerna på kristna motiv?

3 Metod och material

Den metod och det material som valts inför uppsatsen uppgift och utförande har i huvudsak skett utifrån den litteratur kring ämnet som skrivits. Frågan huruvida *Sagan om ringen*-filmerna är baserad helt eller delvis på kristna motiv har diskuterats fram och tillbaka ända sedan J.R.R. Tolkien publicerade böckerna på 50-talet. Det finns dock alltid skillnad på hur man går tillväga när berättelsen skall tolkas, och

¹ J.R.R. Tolkien, *Ringarnas Herre*, Oxford, 1967, s. 9

utgångspunkten inför denna uppsats är att helt avstå allegorisk tolkning av filmerna för att helt fokusera på direkta kopplingar till kristna motiv. Det är således inte uppsatsens uppgift att tolka berättelserna filosofiskt (vilket litteraturen kring ämnet oftast tycks vilja göra) utan utföra mer konkreta jämförelser. Det torde vara en någorlunda ny infallsvinkel på *Sagan om ringen*-filmerna att låta tolka dem utifrån kristna motiv, liksom att inrikta sig uteslutande på filmerna. Peter Jacksons filmmatisering av böckerna tillhör några av filmhistoriens största bedrifter och har setts av stor publik, många som aldrig läst böckerna och flera som aldrig identifierat sig som troende eller är agnostiskt lagda. Det är för dessa som uppsatsen skrivs. Materialet som inför uppsatsen funnits till hands har studerats utifrån filmernas perspektiv. Jämförelser med Bibeln förekommer frekvent eftersom denna är utgångspunkt för de kristna motiven och jämförelser av arketyperiska händelser och karaktärer är därför gripbara både för författaren och för uppsatsens läsare.

Metoden valdes utifrån den utgångspunkt att för att uppsatsens tillförlitlighet skall kunna hålla hög nivå så måste flera olika författares teorier ställas mot varandra, av det enkla skälet att det är endast då en riktig slutsats kan dras om en eventuell likhet med kristna motiv finns eller inte. Denna litteraturmässiga undersökning utgör grunden för genomförandet och vilken litteratur som används för metoden står under kapitel 4.

4 Teori och tidigare forskning

Det kommer i huvudsak att behandlas olika texter från litteratur som antingen direkt fokuserar på religiösa inslag i Tolkiens värld, eller som mer övergripande fokuserar på den filosofiska aspekten av Midgård. Detta ger särskilda fördelar i motsats till att enbart utgå från texter som strikt bearbetar teologin. När spännvidden på litteraturen breddas så kan uppsatsen hålla i sär vad som är filosofi och vad som är religion. De båda möts förvisso alltid någonstans, men för att smala av och punktmarkera uppsatsens faktiska ämne så måste vissa källor som enbart behandlar filosofin betraktas som oanvändbara. Det är självklart ingalunda onödiga kapitel, de ger alltid indikation på när undersökningen börjar falla utanför sina ramar. Därför har de under förarbetets gång varit behjälpliga. Uppsatsen handlar dock om någonting helt annat och därför är det viktigt att utskilja vad som är relevant information och vad som hör hemma i annan uppsats. Det är förstås på sin plats att först nämna de tre filmerna - *Sagan om ringen*, *Sagan om de två tornen* och *Sagan om konungens återkomst* - som listans förstakällor. Det är dessa som uppsatsen utgår från och har en särställning i analysmaterialet. I enstaka fall nämns även Tolkiens bok, men i och

med att uppsatsen fokuserar på filmadaptionerna så kommer dessa referenser att vara få. Den litteratur som dock kommer att bearbetas i analysen är *The Lord of the Rings and Philosophy - One Book to Rule Them All* av Gregory Bassham och Eric Bronson där det finnes kunskap om kamperna som det goda och det onda utkämpar, och om moral och dödlighet i *Sagan om ringen*. Boken *The Road Goes Ever On - A Christian Journey Through The Lord of the Rings* av A. K. Frailey behandlar i huvudsak de kristna synderna i Tolkiens värld och dess konsekvenser för världens invånare. Detta gäller till viss del även för *Finding God in The Lord of the Rings* som även tar upp de positiva aspekterna och de rättrådiga dygderna i berättelsen. En synnerligen intressant bok är *The Philosophy of Tolkien - The Worldview Behind The Lord of the Rings* av Peter J. Kreeft som, bokens namnet till trots, fokuserar nästan uteslutande på berättelsen ur kristen synvinkel. I mångt och mycket gäller detta även för *The Battle for Middle-Earth - Tolkien's Divine Design in The Lord of the Rings*, skriven av Fleming Rutledge. Den sistnämnda är dock sparsamt utnyttjad då flertalet slutsatser tycktes väldigt subjektiva. Utanför litteraturramarna kommer även den vetenskapliga uppsatsen *Kristusgestaltning i Narnia och Härskarringen* av Eva Liljestränd att användas. Just denna är synnerligen intressant då ämnet är snarlikt med ämnet denna uppsats behandlar (även fast den förstås fokuserar på kristusgestaltningens vara eller icke-vara). Liljestrands uppsats behandlar i synnerhet böckerna om *Sagan om ringens* karaktär Aragorn och hans varande och uppträdande genom berättelsen som en forntida Jesus-gestaltning i Midgård.

Avslutningsvis skall tilläggas att med motiv och myter så avses berättelser och fenomen inom kristendomens läror och verk (Bibeln är det främsta exemplet och kommer att refereras till uppsatsen igenom). Begreppet myt och dess innerbörd kommer att behandlas i uppsatsens andra kapitel "Mytens betydelse" och underkapitel "Vad myt är och dess filosofiska betydelse".

5 Om Sagan om ringen: Det Tolkien trodde på

Sverige har ända sedan riket bröt sig ur Kalmarunionen och Gustaf Eriksson besteg tronen 1523 varit ett land som grundat sitt samhälle på den protestantiska tron. När kungen, i dag känd som Gustaf Vasa, avslutade kontakterna med påven av Rom så grundades en mer egenartad inriktning av vår kristna tro. I dag kan man se spår efter denna stora reform: i Sveriges Rikes Lag så blev Svenska kyrkan reglerad som ”ett evangelisk-lutherskt trossamfund”.² Detta är dock inte fallet med den engelska motsvarigheten Church of England som representerar två inriktningar: den reformistiska/protestantiska och den katolska läran. Tolkien var en hängiven anhängare av det senare.³

Precis som vilken människa som helst så hämtar författare inspiration från livets höjdpunkter och djupa dalar. Det gällde givetvis även för professor Tolkien. Som en djupt troende människa skulle hans övertygelser komma att lägga sig som en osynlig mantel över det han skrev och hur han skrev. Det förefaller ej vara någon allt för avlägsen iakttagelse att det fanns en dubbelmening i vad han skrev, att han injicerade sina karaktärer med en etik som är snarlik med den västerländska kristna etiken som våra europeiska samhällen under tusen år byggt på. Peter J. Kreeft, professor i filosofi vid Boston-universitetet, förklarar att sådana värderingar - medvetet eller omedvetet - alltid letar sig in i det man för stunden sitter och skriver om. Hinduisten Tolkien skulle därför ha skrivit en annan *Sagan om ringen* än vad katoliken Tolkien har författat fram.⁴

6 Om Sagan om ringen: Den länge efterlängtdade uppföljaren

I nådens år 1954 publicerade det brittiska bokförlaget Allen & Unwin *Sagan om ringen*, en uppföljare på en tämligen anspråkslös barnbok. Resten är historia. J.R.R. Tolkiens bok skulle med tiden komma att bli den näst mest sålda fiktionella litteraturverket någonsin.⁵ Boken är fylld med olika platser och karaktärer, händelser och oväntade vändningar i berättelsen. Den är strukturerad väldigt okonventionellt där dess början är långt mycket längre än dess slut, och karaktärer kommer och försvinner i berättelsens periferi med jämna mellanrum. Det här var boken som kom att forma litteraturen i det omskakande århundrade i vilken den mejslades fram under. Just under de mörka krigsåren på 30- och 40-talen skrev Tolkien på

² <https://lagen.nu/1998:1591> (2011-11-14)

³ <http://www.catholiceducation.org/articles/arts/al0161.html> (2011-11-14)

⁴ Peter J. Kreeft, *The Philosophy of Tolkien: The Worldview behind the Lord of the Rings*. San Francisco, 2005, s. 12

⁵ <http://publishingperspectives.com/2010/09/top-25-best-selling-books-of-all-time/> (2011-11-14)

boken, och det var under dessa tider som några av de mer dramatiska händelserna i berättelsen skrevs ned. Tolkien har sedan bokens publicering dock envist förnekat att krigets förlopp och katastrofens herrar skulle på något sätt ha inspirerat *Sagan om ringen* till vad den skulle komma att bli.⁶ Han förklarar därtill att boken inte är ämnad som en beskrivning av historiska händelser, förklädd i sagoskrud. Det har dock inte hindrat intellektuella att tolka verket som att det trots allt förefaller vara en allegori, ända sedan bokens publicering.

På flera sätt övertygar Tolkiens förklaring till varför *Sagan om ringen* aldrig riktigt kunde bli föremål för en politisk tolkning. Flera av de händelser som boken berättar om lät Tolkien skriva ned i sina anteckningsböcker många år före krigsutbrottet. Det visar hans andra verk han författade innan *Sagan om ringen*, såsom *Silmarillion* (dock publicerad postumt). Tolkien kunde, vid den här tiden, helt enkelt inte känna till Hitlers kontinentala krigsförklaring eller Stalins maktambitioner att belägra Europa österifrån.

Det är på flera sätt en svåröverkomlig ekvation att söka räkna ut vad Tolkien kunde tänkas veta vid den här tiden då boken började att skrivas (1937) och vad som där efter skulle ske i Europa under det kommande kriget. Förklaringen skulle i sådana fall vara att Tolkien satt på en oerhörd framtidsinsyn som kanske hellre hade kommit Storbritannien till gagn i kung och fosterlandets tjänst snarare än i litteraturens. Det är dock föga troligt.

7 Om *Sagan om ringen*: Den filmiska jättesuccén

Erkänt bra böcker får oftast en filmadaption. Det tar olika lång tid, men det bör uppfattas som mer regel än undantag. Filmindustrin omsätter varje år jättesummor och en liten bit av den kakan innebär enorma vinster för alla inblandade. År 2005 så omsatte enbart den amerikanska filmindustrin ungefär 153 miljarder kronor (i 2011 års penningvärde).⁷ Det skulle givetvis med tiden även komma en adaption på *Sagan om ringen*. Frågan var aldrig om det skulle göra det, utan när filmen skulle komma.

Vad bokens läsare på 50- och 60-talen och framåt aldrig kunde veta var att det skulle dröja nästan femtio år efter bokens publicering innan dess motsvarighet som icke-animerad spelfilm skulle ha premiär. Liksom att Tolkien investerade flera år åt att skriva boken, så skulle det även ske för filmregissören Peter

⁶ Tolkien, 1967, s. 9

⁷ http://money.cnn.com/2011/02/25/news/international/hollywood_china_movies.fortune/index.htm (2011-11-14)

Jackson. Han åtog sig uppgiften att starta processen med att adaptera *Sagan om ringen* 1997 och inte förrän julen 2004 skulle arbetet med filmtrilogin vara helt färdigt (i och med Peter Jacksons färdigställande av den förlängda versionen av *Sagan om konungens återkomst*). Det är en väldig process när det kommer till filmindustrin, men tack vare dess massiva marknadsföringskampanjer lyckades filmbolaget New Line Cinema sälja in var och varannan film åt i stort sett hela jordens befolkning.

När det kommer till filmadaptioner av romaner så handlar oftast manusarbetet inför filmen om vilka episoder i böckerna som är viktiga att bevara, vilka karaktärer som spelar roll och vilka skeenden som driver handlingen framåt. Det är en praktisk omöjlighet att filmatisera efter varje romansida. Sällning i materialet är därför vanligt förekommande. Utöver det så stöter manusförfattarna ibland på problemet med karaktärer. En del har hittat sin rätta plats redan i boken filmen baseras på, men ibland måste deras roller anpassas för filmarbetet. Vissa karaktärers betydelse förminskas, andra karaktärer försvinner helt. En del karaktärers plats i berättelsen förstärks och får en mer betydelsefull plats. Det gäller i synnerhet för karaktären Arwen Undomiel, alven som är förälskad i en av filmens huvudkaraktärer - Aragorn. Hennes roll i boken är begränsad, men inför filmatiseringen av *Sagan om ringen* så höjdes hennes status. Arwens relation med Aragorn ger, precis som den relation som karaktärerna Sam och Rose formar med varandra (som inleds i *Sagan om ringen* och fullbordas med giftemål i *Sagan om konungens återkomst*), en sam av vad som skulle kunna kallas för kärleksliv.⁸

8 Mytens betydelse: Vad myt är och dess filosofiska betydelse

Forskare tycks vara ganska oense var den gränslinjen för vad som kan kallas för ”myt” går någonstans. Vad är egentligen en myt och vad kännetecknar en myt för något? Vissa forskare har gått så långt att de helt enkelt anser att gränsdragning och själva benämningen på vad som är (och inte är) en myt är ytterst svårt att göra.⁹ Den gängse uppfattningen torde dock ligga närmare att berättelsen som förtäljs är förlagd i en obestämd tid, i en uråldrig värld. Med andra ord, en plats så avlägsen vår egen tid att dess egen tid är höjd i ett fullständigt dunkel. På så sätt kan man placera myten i en mer avlägsen tidsepok än vad legenden exempelvis är hämtad ifrån (då den senare inte är bunden vid denna tidlöshet).

Mycket kan sägas om det signifikanta i myter och dess betydelser för vårt moderna samhälle. Baseras vår civilisation på gamla historier? Det är en oerhört stor fråga att besvara, men det finns antydning i

⁸ Kreeft, 2005, s. 103

⁹ Karen Armstrong, *Myternas Historia*, Stockholm, 2005, s. 49

forskningen att vi människor bär på fragment av uråldriga sagor som under årtusendenas gång har format oss till de folkslag mänskligheten utgör. Historien, kan tyckas, är bunden vid myten, och fantasin den eggat är helt oundgängliga för våra liv. På detta vis kan etablerad forskning kring ämnet låta.¹⁰

För att göra myten relevant i ett historiskt perspektiv så måste varje människa hela tiden skåda framtiden genom backspeglarna. Med det menas att stora förändringar ej bör ske i våra samhällen utan att först jämföra och konsultera historiens gång. ”Vad historien har lärt oss”, är ett vedertaget uttryck, och på så sätt så bär vi alla på konservativa drag.¹¹ Med detta menas att alltid kunna tolka samtiden genom redan skedd händelser. Att vara en medveten eller omedveten anhängare av traditionalismen är att alltid veta att alla vägar någon gång varit beprövade. Att se på *Sagan om ringen*-filmerna genom dess hjältar är publikens sätt att komma i kontakt med denna historietolkning. Vid historiens rand står de ödmjuka vid. Inför publiken är hjältar utan arrogans lätta att identifiera sig med. Ödmjukhet är en slagkraftig egenskap. *Sagan om ringen* är en uppmaning till biopubliken att söka efter egen visdom som nedärvt genom den egna familjens historia.¹²

Professor Kreeft menar med att hävda att varje berättelse - varje myt - består av ett antal mer eller mindre kända faktorer.¹³ De är fem till antalet och listas här nedan:

- Handlingen
- Karaktärerna
- Platsen
- Stilen
- Temat

Enligt Kreeft skulle man även kunna ersätta/översätta dessa faktorerens benämningar med: a) arbetet, b) arbetarna, c) världen, d) orden och e) visheten. Dessa skulle på så vis utgöra filosofin bakom myten.¹⁴ Särskilt temat (eller ”visheten” i orden) torde sitta djupt förankrat i *Sagan om ringens* själsväv. Att sedan Bibeln, med dess myriad av berättelser, torde vara ett framstående exempel på denna ”vishet” råder

¹⁰ Kreeft, 2005, s. 131

¹¹ Ibid., s. 134

¹² Ibid., s. 135

¹³ Ibid., s. 17

¹⁴ Ibid., s. 17

kanske inga större tvivel om. Boken är inte särskilt abstrakt eller filosoferande, utan oftast i allra högsta grad konkret och direkt. Det är berättelsernas kärna som lär läsaren något, inte vad som uttalat sägs eller visas. Här finns alltså viss likhet med *Sagan om ringen*-filmerna. Dess teman/visheter är starka, men det är ytterst sällan några direkta visdomar uttalas. De gestaltas istället. Filosofi diskuteras sällan av någon av filmernas karaktärer och med det så uttalas dessa "visheter" inte särskilt frekvent. Filosofi betyder "kärleken för visdom" och kan på så sätt tolkas som ett sökande - inte ett slutligt vetande.¹⁵

Berättelsen i *Sagan om ringen*-filmerna är en myt och all myt i sig är religiös av naturen.¹⁶ Att antaga att berättelsen bär på kristna inslag ligger möjligen nära till hands, men eftersom berättelsen inte är allegorisk utan behandlar helt andra spörsmål än förklädda återberättade historier, så måste sökandet ske långt under ytan. Det är på detta djup som de religiösa kamperna mellan ondskans Sauron (och hans vilja att spela Gud) och de goda krafterna i världen utkämpas. Det är på detta djup som den religiösa strukturen av *Sagan om ringen* tycks ger sig till känna (något som kommer att återkomma längre fram). De teman som filmerna bygger på är starka och på detta vis kan även de som inte identifierar sig själva som troende älska *Sagan om ringen*-berättelsen, oavsett om denne förstår dess teologiska ursprung eller inte.¹⁷ För att försöka förstå dragningen med filmernas Midgård så måste denna fiktiva värld ställas i relation med vår egen riktiga. Ur ett konservativt perspektiv (vilket behandlades ovan) så kommer alltid den tid man själv lever i kännas som en misslyckad tid. På detta sätt kommer man aldrig att kunna lämna den dystra tiden eftersom "det var bättre för", som uttrycket lyder. Midgård blir den uråldriga tiden att skåda med avundsjuka blickar på, det blir tiden som "var bättre". Tolkien såg på 1900-talet som den kanske mest andefattiga tid världen har sett, att spiritualismen hos, i synnerhet västvärldens folk, har börjat blekna.¹⁸ Filmerna om *Sagan om ringen* blir alltså det bildliga utformandet för denna tidsavundsjuka. Det moderna samhället tar sig uttryck i mången skepnad. Just att världen skulle revoltera i sig själv och förvandlas in i, vad vi kallar "modernism", skulle kunna uppfattas som ett hot mot de gamla sederna, visdomarna och kulturyttringarna. Filosofen Friedrich Nietzsche uttryckte sig med att "Gud är död", syftandes till att eran av vetenskap hade anlät och att det således inte fanns mer plats för övernaturlighet eller idéer som inte

¹⁵ Kreeft, 2005, s. 31

¹⁶ Ibid., s. 67

¹⁷ Ibid., s. 68

¹⁸ Ibid., 140

direkt satt förankrade i naturliga förklaringar.¹⁹ *Sagan om ringen*-filmernas motsvarighet till denna omvälvande modernistiska kraft tar sig uttryck i karaktären Saruman. Hans illgärningar blir att bekämpa det naturliga och att befästa industrin som en kommande mäktig kraft, som skall kunna förse honom själv och hans likasinnade med bränsle att styra världen i den riktning han själv behagar inrikta den i. I filmen *Sagan om de två tornen* så berättar Saruman om sina onda planer inför biopubliken. Han menar att det är industrins tidevarv som är maktmedlet för att ”den gamla världen skall brinna i verkstädernas eldar... en ny makt skall uppstå” (00.19.26). Till dessa olycksbådande ord så lotsas publiken igenom ett kollage av hans illdåd. Runt om Orthanc, hans svarta torn i Isengård, så har han låtit sina onda orch-underhuggare gräva ut marken och byggt stora underjordiska hålor där odjuren smider om glödhet järn till vassa svärd och där de, i den leriga marken, avlar fram bisarra korsningar mellan människor och troll-liknande varelser. Runt om i Isengård så faller även orcherna skogarna för bränsle till Sarumans industrieldar, för han ser träden som en personlig tillgång för att hålla sina verkstäder eldande. Detta blir en del av kampen mellan det traditionella och det nya och omvälvande av vilken Saruman och särskilt enterna - de talande träden - utkämpar.

8.2 Guds plats i Midgård

Någon uttalad gud i *Sagan om ringen*-filmerna finns inte. Det antyds om högre makter, men ingen karaktär går så långt att de tillkännager någon specifik. Karaktären Galadriel talar om Eärendil när hon skänker Frodo hennes ljuslykta, men även denna Eärendil har inom mytologin filmerna kretsar kring varit en människa. Det finns här en slående likhet med Jesus som mänsklighetens ljus att sprida och hur även han en gång vandrat runt på jorden som en vanlig människa.

Det väsen som dock ligger närmast att beskrivas som ett högre väsen är antagonisten Sauron - dels för hans fysiska framträdande då han saknar form och gestalt (åtminstone så långt filmerna förtäljer), men också för att hans blick, som det talas mycket om i filmerna.

¹⁹ Gregory Bassham och Eric Bronson, *The Lord of the Rings and Philosophy: One Book to Rule them all*, New York, 2003, s. 140

Saruman upphöjer Sauron nästan till en allseende gud i *Sagan om ringen* när han säger att “hans blick skär genom moln, skugga, jord och kött” (00.46.09). På vilken sätt den i stället goda kraften i filmerna gestaltas och tar sig för uttryck är mindre tydlig.²⁰

Sagan om ringen (00.29.02)

När sällskapet har begett sig ut på sin långa vandring mot Mordor i *Sagan om ringen*, så når de efter lång tid gruvan Moria. Väl nere i det väldiga mörkret där nere drabbas Frodo av modfärdighet och ifrågasätter sig själv och varför just Ringen skulle komma att hamna hos honom. Gandalf vänder sig till Frodo och svarar att “det finns andra krafter i verket i den här världen, Frodo, förutom ondskans vilja. Det var menat att Bilbo skulle finna Ringen” (02.03.53). Gandalf anspelar här på en en högre makt med goda ambitioner, som hjälper i kampen mot ondskan. Denna goda vilja är alltså Gud. Frasen “Guds vägar äro outgrundliga” kan förklara alla de (till synes) slumpmässiga vändningarna i filmerna – att det alltid är en (outtalad) högre makt som vakar över alla händelser.²¹ Citatet ovan antyder att högre makter verkligen steg ned för att styra saker och ting i rätt riktning. Att Gud verkar genom andra ger sig i uttryck på på detta vis. Vad som dock förekommer i filmerna är kommunikeringen med dessa högre makter. Efter att Frodo blivit spetsad av ringvålnaderna på Väderklint, i *Sagan om ringen*, så skyndar sig alven Arwen till hans undsättning. Efter att hon ridit iväg med honom för att söka hjälp i alvernas kulturella högberg Vattnadal så inser hon plötsligt att Frodos liv håller på att ebba ut, eftersom ringvålnadernas svärds klingor är giftiga. Hon omfamnar då honom och ber till högre makter: “Vad för nåd som än givits mig, låt den gå till honom. Bespara honom” (01.20.26). Till vem hon vänder sig till sägs aldrig, men liksom det

²⁰ Fleming Rutledge, *The Battle for Middle-earth: Tolkien's Divine Design of the Lord of the Rings*, New York, 2004, s. 156

²¹ Ibid, s. 156

ovanstående exemplet med Gandalf så är det denna goda kraft hon ber till. Just bönen är ett starkt religiöst inslag i filmerna. Arwen ber himmelsmakten att stiga ned och röra med sin hand vid Frodos själ - att rädda honom, att ”bespara honom”. Vad som honom skall besparas preciseras inte mer än så, men den underliggande meningen är för att ljuset skall rädda Frodo, så måste Frodo vara omsvept av mörkret. Med andra ord: låt den goda himmelsmakten rädda själen från mörkrets makter. Den är den klassiska kampen Gud utkämpar mot Satan, en själ i sänder.

Midgård representerar en uråldrig avspeglning av vår egen värld. Här har Gud lämnat oss åt vårt öde och världen ter sig trasigare för var år som går. Vi lever i en ”post-kristen” tid med endast ett fåtal oaser kvar av ”förnuftighet”. Vattnadal och andra alviska tillhåll i filmerna återspeglar vår syn på det gudomliga, och alverna som lämnar dessa boningar återspeglar en känsla av att det gudomliga successivt lämnar oss. Alverna kan ses som Midgård's nedstigna änglar som binder varje väsen vid det himmelska. De lämnar nu Midgård. Nu finns endast ett par Vattnadalar kvar - eller nu finns endast ett par religiösa högborgar kvar.²² Världen förändras.

8.3 Att känna maktbegär

När det kommer till just viljan att ha makt så finns det flera talande exempel på detta i filmerna. Längtan efter stort inflytande är en stark drivkraft som funnits hos människan lika länge som hon funnits. Det torde vara allmänt känt att makt som eftersträvas alltid kommer med uppoffring. En del behöver ge upp mer för ännu mer inflytande. Gollum står som exempel på gestaltning där makteftersträvandet har slagit helt bakut och personen, både den fysiska och andliga, har fått oläkbara sår. Gollum vill alltid ha mer. I öppningsscenen i *Sagan om konungens återkomst* finner hans vän Deagól Ringen på botten av en flod. Gollum kikar över Deagóls axel och Ringen tycks snabbt få ett grepp om honom. Han ber först snällt om att få Ringen, men när Deagól vägrar så bryter Gollums vrede ut. Gollum tar ett stadigt tag om sin väns hals och långsamt stryper honom till döds. Lockelsen kring makt, som Ringen utstrålar till Gollum, blir alldeles för stor och ingen anständighet eller vänskap kan då stå i vägen för att få äga Ringen – att få sig sin fix av maktkänsla. Det handlar i stort om valet - det kanske sista fria Gollum ställs inför innan Ringen slukar honom.

²² Kurt Bruner och Jim Ware, *Finding God in the Lord of the Rings*, Carol Stream, 2001, s. 74

Det finns moraliska val för Gollum att göra och det som definierar honom är hans val om att antingen förbli god eller svika det goda för maktens skull.²³ Ett liknande moraliskt val ställs Jesus inför vid hans konfrontation med Satan. Denne mörkrets herre försöker locka Jesus med obegränsad makt när han tog Jesus “med sig upp på ett mycket högt berg och visade honom alla riken i världen och deras härlighet och sade: 'Allt detta skall jag ge dig om du faller ner och tillber mig'” (Matt 4:8-9). Detta moraliska val Jesus ställs inför handlar om maktens begär, att Satan försöker nå Jesus' giriga sida, att försöka få honom att sälja sin själ. Gollum har också en gång i tiden fått samma val och han tog Satans lockelse. Maktens begär blev honom övermäktig, korrumpade honom och Gollum sålde sin själ till mörkret för detta. Nu kvarstår bara en spillra av hans forna jag.

9 Om den värld där filmerna utspelas: Midgård och dess verklighet

När det kommer till filmernas Midgård och alla dess varelser så tycks det som att allting är besjäl. Oavsett vilken obskyr ras eller växt det handlar om så finns det alltid en gnista av liv och eftertänksamhet. Själva Midgård gestaltas nästan som en helt egen karaktär, som alltid besitter en bevakande blick och en subjektivitet. De raser som figurerar i alla tre *Sagan om ringen*-filmerna har alla en förankring till jorden. Alver och människan bygger utanpå henne och hoberna lever i marken. De senare har plöjt marken och grävt ut kullarna i Hobsala och detta är en symbol för deras nära släktskap med naturen och det naturliga.²⁴

Att titta närmare på det som beskrivs i filmerna, vad det gäller det naturliga, är det som “saknas” i Midgård sedan länge. Just alverna ger tydligt uttryck av form av “saknad” då de bestämt sig för att lämna hela Midgård eftersom däri finns inte vad de längre tycks söka efter. I *Sagan om ringen*-berättelsen så återspeglas denna saknad till något som närmast kan kallas för “edeniskt”.²⁵ Med detta menas att vi alla söker efter det förflutna, som att det vore en onåbar plats att komma till. För oss är alltid dåtiden beundransvärd. Himlen var alltid klarare och solen lyste alltid starkare. Inom oss alla finns denna längtan tillbaka. Eden blir detta uråldriga första paradiset och utgångspunkten är att alverna också längtar tillbaka till sina förfäders tider och därför ser på samtiden med bekymrad blick.

²³ Bruner och Ware, 2001, s. 61

²⁴ Kreeft, 2005, s. 85

²⁵ Ibid., s. 113

Som tidigare nämnts så står vad som skulle kunna kallas för "himmelsmakterna" i centrum i *Sagan om ringen*-filmerna. De riktiga kamperna utkämpas alltid på en högre nivå genom alla filmerna. Strävan efter makten är den centrala berättelsefaktorn och antagonisten Sauron utmärker sig som berättelsens största exempel på detta. Strävan efter att nå Guds plats är Saurons ambition och det är denna övergripande konflikt som är religiös sådan.²⁶ Denna utgångspunkt är något som måste ses som särskilt anmärkningsvärt och grundläggande för filmernas konfliktdjup.

9.1 Människan - den goda sidan

Det enda som vi riktigt delar med varje människa är behovet av att vara med varandra. Det torde vara en universal tanke och ett tema i filmerna om *Sagan om ringen* - vänskap, att alltid kunna lita på varandra och att alltid kunna stå varandra nära, att hjälpa varandra och att kunna ta hjälp från andra. I *Sagan om konungens återkomst* lyser Gandalf upp när Aragorn berättar att Frodo inte begav sig från sällskapet själv, utan att Sam följde med honom, något som dock redan sker i *Sagan om ringen*. Det betyder att den ensamma och sannolikt rädda Frodo inte behöver känna ängslan och ensamhet. Hans bästa vän följer med på hans resa.

Gud skapade mannen till sin avbild och insåg samtidigt människan inte bör vara själv. Därför skapade Han också kvinnan. Inte ens under de hemskaste förhållanden bör människan vara ensam.²⁷ Detta är en tydlig kristen värdering att den högste guden skapade två människor för att inte den ena skall förbli ensam. Bibeln berättar i boken om Rut att änkan Noomi ville påbörja sin långa vandring hem till Betlehem på egen hand, men att hennes svärdotter Rut prompt krävde att få följa med henne. Hon sade att "dit du går, går jag också jag, och där du stannar, stannar jag" (Rut 1:16), och detta ger eko av berättelsen att Sam följer med sin vän Frodo för att han inte skall behöva möta farorna allena.

²⁶ Bassham och Bronson, 2003, s.88

²⁷ Kreeft, 2005, s. 211

Att vara vän betyder inte nödvändigtvis att lyda den andres vilja i varje stund. Att själv känna efter när behovet av vänskap hos sin kamrat är stort är att visa på en djupare vänskap. Sam Gamgi förstod detta precis som testamentets Rut.

Sagan om ringen (03.09.12)

9.2 Ringen - den onda sidan

Den filosofiska utgångspunkten kring ondska, hur ondska fungerar och varför alla har en särskild relation till ondska är att vi alla på sätt och vis bär på den.²⁸ Vi alla vet vad den är och vi skyr den, men för att ondska skall kunna verka så kräver den vårt samarbete.

Den filosofiska frågan som i stort sett varje filosof någon gång ställt är: vad gör handlingar onda? Genom, till synes, ödets nyck så faller Ringen ned i Frodos hand i *Sagan om ringen* och uppdraget han får är att trotsa dess kraft för att förstöra den. Publiken blir många gånger påmind om dess destruktiva kraft och dess manipulativa förmåga, och att även den ädlaste kan drabbas av Ringens förförelse. I första filmen så nämner karaktären Elrond att när Frodo har anlant, närmast helskinnad, till Vattnadal så ser han att hobben visat på prov att han kan stå emot Ringens kraft efter “att ha kommit så långt, fortfarande bärandes på Ringen, så har hobben visat anmärkningsvärt motstånd mot dess ondska” (01.26.09). För Elrond är detta synnerligen märkligt eftersom större och mer hedervärda män före Frodo har alla duktat under av Ringens ondska.

²⁸ Kreeft, 2005, s. 188

I *Sagan om ringens* prolog så visar Peter Jackson hur den forne konungen Isildur, en av de mest ärorika konungarna, väljer att spara Ringen i stället för att förgöra den i Domedagsberget. Isildur bokstavligen står ovanför Domedagsbergets eldar, den enda plats på jorden där Ringen kan förstöras. Bakom honom blickar Elrond fram. Andra tankar börjar bita sig fast hos Isildur som känner dess makt och Ringens möjligheter, och han vänder sig om och försvinner bort från Mordor med Ringen i tryggt förvar. Han kunde och ville inte förstöra den. Ondska kan korrumpera alla (precis som vad Gollum fått erfara), även godtrogna män.

Frodos slutliga förlust mot Ringen och dess ondska sker i *Sagan om koungens återkomst* då han ger efter för dess kraft och fäster Ringen på sitt finger.²⁹ Inte ens han kunde till slut motstå kraften och dess makt. Detta är därför att all ondska är intern och kan bäras av alla. Därtill kan det nämnas att till exempel vikingarna inte kände till begreppet att "makt korrumperar" för att de hedniska gudarna alltid bar på både goda och onda sidor.³⁰ De är gudomliga och högre stående än oss människor, men endast när det gäller makt. I övrigt ter de sig precis som vanliga människor, kapabla att göra rätt och fel.

10 Om karaktärerna: Frodo

Filmernas direkta huvudperson är utan tvekan Frodo Bagger som blir tilldelad sitt livs uppdrag av Elronds råd att förstöra Ringen i Domedagsklyftan. Ärendet är från första början Frodo övermäktigt. Han behöver hjälp på sin väg och får åtta följeslagare, som tillsammans utgör Brödraskapet.

Nu är det dock inte så att Ringen blir känd för Frodo vid den här tidpunkten utan han har haft en viss kännedom av den redan i *Sagan om ringens* första början, fast han ger sken av att inte riktigt begripa sig på dess makt, något som inte heller Gandalf gör. När dock Gandalf får reda på vad det egentligen rör sig om för ring så ber han Frodo att ta med sig Ringen bort från Fylke - först till Bri och sedan, tillsammans med Aragorn, vidare mot Vattnadal. Så uppdraget om Ringen är något han själv accepterar, även fast det inte för honom är ett helt fritt val. Han väljs ut att bära Ringen - av både Gandalf och sedermera av Elrond. Förutom hans uppdrag att bära och sedan förstöra Ringen, är själva resan han gör (både den fysiska långa färden han vandrar) men också hans inre resa en viktig aspekt. Den kanske mest utseendemässigt talande biten av den långa färden han och hans vän Sam har begett sig ut på är den tunga

²⁹ Bassham och Bronson, 2003, s. 99

³⁰ Kreeft, 2005, s. 179

och slutliga resan upp för Domedagsbergets sluttningar, i *Sagan om konungens återkomst* slutskede. Här ekar de kristna berättelserna. För Frodo är detta hans sista resa. Ringen kommer sannolikt att bli hans död. Frodos sista steg upp för sluttningarna, mot sin säkra död, är slående likt Jesus sista väg upp för berget med sitt kors. Jesus (liksom Frodo) beger sig upp på sin sista resa. Till slut orkar dock inte Jesus bära på sitt kors längre och av romarna så beordras Simon från Kyrene att bära korset i hans ställe. Simon fattar tag i korset och bär det åt Jesus. Detta är slående likt *Sagan om konungens återkomst* när Frodo faller utmattad omkull på Domedagsberget och inte längre besitter den kraft han måste ha för att ta sig vidare. Då utbrister Sam att "jag kan inte bära Ringen åt er. Men jag kan bära er" (03.16.26). Sam lyfter upp Frodo, med Ringen, och bär honom upp för berget. Detta är en klar parallell till Bibeln.³¹

Sagan om konungens återkomst (03.16.38)

När det gäller Frodos död i slutet av *Sagan om konungens återkomst* finns det även här kopplingar till kristna berättelser ut Bibeln. Där Gandalf faller och återuppstår, finns en tydlig likhet mellan honom och Jesus (nämnt ovan). I sista filmens tredje akt seglar Frodo tillsammans med Gandalf, Bilbo och några av de sista alverna ut från Grå Hamnarna. De beger sig till de Odödas land. Detta är således Frodos "död" i Midgård. Han dör inte någon så kallad "hjälte död" (vilket många hjältar i episka sagor gör) utan han "absorberas av himlen".³² Liknande kristna berättelser finns om jungfru Marias och hennes färd upp till himlen. När Maria hade levt klart sitt jordliga liv så steg hennes kropp och själ till himlen, detta på ett liknande sätt som Frodos gjorde. Just denna dag firas den 15 augusti av katoliker och ortodoxer, och detta

³¹ Kreeft, 2005, s. 222

³² Ibid, s. 216

till minne av hennes himmelsfärd och Jesus löfte om att alla kristna en dag skall stiga upp i himlen och till Paradiset. Frodos väg till himlen och till de Odödas rike återspeglar detta kristna löfte.

Frodo besitter många likheter med vad filmerna porträtterar som Människans väsen, och han faller flera gånger offer för både modfällighet och bitterhet. Särskilt bitter blir Frodo i *Sagan om ringen* när han, inför Gandalf, anser att det var synd att Bilbo inte dödade den sluge Gollum när han hade chans (nämnt ovan), varpå Gandalf tillrättavisade honom. Rutledge jämför detta med utdrag från Bibeln; uppmaningen “döm inte, så blir ni inte dömda” (Matt 7:1). Vidare nämner han även den bibliska hänvisningen Gandalf gör till Frodo: trollkarlens uppmaning till Frodo är att inte döma Gollum (som precis som Frodo är en vanlig, enkel hob). Frågan “hur kan du då döma din broder?... Alla skall vi en gång stå inför Guds domstol” (Rom 14:10).³³ Detta ger eko av traditionell kristen gospel.³⁴

10.1 Om karaktärerna: Gandalf

Det finns ett klart och tydligt religiöst djup i karaktären Gandalf, något som behandlades ovan angående hans helt klart framträdande änglalika egenskaper. Tolkien själv hävdar att Gandalfs väsen är en högre makt som står i förbindelse med himlen. Han säger att Gandalf “var en återfödd ängel... skickad till Midgård när krisen kring Sauron skyntades vid horisonten” (min översättning).³⁵ Han fascinerar på det sättet att han i mångt och mycket uppträder mänskligt genom filmerna, i synnerhet i *Sagan om ringen*, medan han samtidigt döljer ett större religiöst och mytologiskt djup som svarar mot hans bakgrund som trollkarl. Gandalf antar snabbt rollen som ledaren för hela sällskapet i *Sagan om ringen*. Han förväntas leda för att han förväntas kunna, att han har förmågan att se längre och "djupare" än någon annan i sällskapet. Dock klargör han för Frodo att han inte är allvetande.

Vänskap har genom filmerna varit det stora temat, och Gandalf inser detta i ett tidigt skede. Han sänder iväg Frodo med Sam när han först gav sig ifrån Fylke, och när sällskapet stiger ned i Morias grottor ställs han inför det yttersta av kval: att fly med risken att hela sällskapet skall dräpas av balrog-demonen i mörkret, eller begå det yttersta av uppoffringar - att själv stupa och ta fienden med sig. Detta är Gandalfs

³³ Rudledge, 2004, s. 58

³⁴ Ibid., s. 58

³⁵ Humphrey Carpenter och Christopher Tolkien, *The Letters of J.R.R. Tolkien*, Oxford, 1981, s. 202

stora "Kristus-ögonblick".³⁶ Jesus Kristus är för vår västliga kultur den allra mest kända martyren, som frivilligt gick till korset och lät sig offras och ta smällen för mänsklighetens synder för att i slutändan rädda människan. Att begå denna form av självuppoffring syftar till att bevara andras välbefinnande på bekostnad av sitt eget. Gandalf väljer alltså självuppoffring för att rädda Frodo.

I *Sagan om de två tornen* så återuppstår den fallna Gandalf Grå som Gandalf den Vite. Han förblir i och med detta samma själ fast i en starkare kropp. Detta sker i ett förhållandevis tidigt skede i filmen och ur ett dramaturgiskt perspektiv berättar detta att karaktären kommer att spela en stor och avgörande roll i filmens fortgång och sannolikt även i dess upplösning. Eva Liljestränd menar i sin vetenskapliga uppsats *Kristusgestaltning i Narnia och Härskarringen* att det finns paralleller med den bibliska treenigheten där Gandalf går i bräschen för att representera magin, Aragorn för kungamakten och Frodo för, vad hon kallar för, "den största uppoffringen".³⁷ Dessa tre, sannolikt viktigaste karaktärerna i filmerna, kan på så vis tillsammans representera var sin del av Kristus.

Sagan om de två tornen (00.50.41)

När brödraskapets Aragorn, dvärgen Gimli och alven Legolas först konfronteras med Gandalf den Vite så skiner hans vita dräkt så starkt att de tre blir bländade av det ljusa skenet. Gandalf känns inte direkt igen av sina vänner. Här ligger det en ytterst slående likhet med Moses när han steg ned från berget Sinai. Moses ansikte sken så starkt från Guds ljus att ingen kunde skåda hans ansikte direkt utan att se på honom

³⁶ Rutledge, 2004, s. 122

³⁷ Eva Liljestränd, *Kristusgestaltning i Narnia och Härskarringen*, Gävle, 2006, s. 22

genom en slöja.³⁸ Det berättas i Bibeln om att “när Mose gick ned från Sinaiberget och hade med sig förbundstecknet, de två tavlorna, utgick det en strålgans från hans ansikte, därför att han hade talat med Gud” (1 Mos 34:29). Både Gandalf och Mose har båda stått inför Gud och båda har tilldelats varsitt uppdrag. Gud sände med Moses lertavlorna med hans budord och Gandalf sände Han att bistå i kampen mot det onda. När de båda skådat himlen så blev det ett med det gudomliga ljuset och därför skiner de starkt när de återvänder. Det är Guds ljus de för med sig.

När Gandalf så hade “skickats” tillbaka till Midgård för att "slutföra" uppdraget, så kom han att antaga rollen som ledaren av motståndet mot Saurons styrkor. Här kom dock Gandalf att behöva uthärda en nedstigen ängels tillkortakommanden och det är att hans väsen är fångad i en människas kropp och därför utstår större smärta och lägre toleransnivå än han annars kanske hade behövt. Han blir begränsad, likt Jesus är begränsad på jorden. Här blir Gandalf mer "Kristus-lik".³⁹ A. K. Frailey stämmer in i påståendet genom att jämföra Gandalf med en präst som skänker vishet och råd till de behövande, offerar sig och "omvandlas" till en ny man för att rädda sitt folk.⁴⁰ Även Liljestrand är inne på samma linje att Gandalfs återuppståndelse har klara bibliska likheter varför scenen utan tvekan bär på ett alldeles ypperligt exempel på kristet motiv.⁴¹

Den sista gången vi får se Gandalf är när han lämnar Midgård för att segla över havet, till vad som antyds genom filmerna vara de dödas rike. Detta västliga himmelrike innehar samma plats som ett ”Guds rike” eftersom det finns tydliga paralleller till den kristna tron på himmelriket (och livet efter detta) och Midgårds himmelrike.⁴² Alverna kallar detta rike för ”de odödas land” syftandes på att livet fortsätter även när de stigit in i denna nästa värld. Det är i sista filmens slutskede som Gandalf väljer att lämna Midgård när nu "uppdraget", som han återföddes som Gandalf den Vite till för att slutföra, blev utfört i *Sagan om konungens återkomst*. Dock är inget sista skede ett riktigt slut, för alla goda människor kommer att förenas med Kristus i livet efter detta.⁴³

³⁸ Rutledge, 2004, s. 158

³⁹ Ibid., s. 164

⁴⁰ A. K. Frailey, *The Road goes ever on: A Christian journey through the Lord of the Rings*, Fillmore, 2011, s. 129

⁴¹ Liljestrand, 2006, s. 22

⁴² Liljestrand, 2006, s. 22

⁴³ A.K. Frailey, 2011, s. 129

10.2 Om karaktärerna: Aragorn

En av *Sagan om ringen*-filmernas allra mest framträdande karaktäre är Aragorn, Arathorns son. Han ger sig först till känna i första filmen där han sitter i sitt hörn i Stegrande Ponnyns värdshus och röker sin pipa. För de små hoberna så berättar han att han är Gandalfs vän och att sällskapet svävar i livsfara. Varken Frodo eller någon av de andra små hoberna verkar känna någon större tilltro till denne man, men beslutar ändå att göra honom följe till Vattnadal.

I *Sagan om ringen*, när sällskapet befinner sig ute i vildmarken, berättar Sam för Frodo om sin oro inför denna mystiska man, varpå Frodo svarar: “Jag tror att en Fiendens tjänare ser god ut, men känns otäck” (01.03.15). Sam berättar om sin ängslan inför Aragorns okända karaktär och Frodo säger att de inte har något annat val än att lita på honom. Här gör Frodo valet att lita på vad magkänslan säger honom, snarare än på ögat säger. Det är ett återkommande inslag även i Bibeln såsom Gud sade till Simon: “Herren ser med andra ögon än människor: människor ser till det yttre, men Herren ser till hjärtat” (1 Sam 16:7). Aragorn är Gondors konung, men för att kunna bli ett med sitt kungarike så måste han leva och plågas i exilen på Fiendens marker.⁴⁴ I filmerna spelar Aragorn rollen som den ideala konungen, med rättrådighet i hjärtat och med stort mod. Frågan att ställa är: varför tycks det finnas en längtan till en sådan konung?

Det första intryck som Aragorn ger de små hoberna i *Sagan om ringen* är att hans luggslitna utseende ger kalla kårar och inger tveksamhet om vem han egentligen är. Just idén med att skönhet döljs bakom fult yttre – eller att skönhet döljer fult sinne – är inget nytt påfund. I flera sagor berättas det om fagra drottningar – exempelvis Vita häxan ur böckerna om *Narnia* eller *Snödrottningen* av H.C. Andersen – som förblindar ögonen och på så vis kan utföra onda gärningar. På så vis gäller motsatsen, att skönhet döljs av fult yttre. Jesus föddes aldrig i ett välbärgat palats utan i ett av Betlehems enklaste stall.

Aragorn, som befunnit sig gömd i vildmarken är satt på ett uppdrag i sin exil och måste, i *Sagan om ringen*, vägleda det lilla sällskapet till Vattnadal. Väl där borta, mitt under det stormiga rådslaget ifrågasätter Boromir efter ett tag Aragorns kunskaper om Ringen och likställer honom med en enkel utbygdjägare utan någon särskild vetskap om ämnet. Legolas ställer sig då upp och avslöjar Aragorns

⁴⁴ Rutledge, 2004, s. 79

riktiga identitet som Gondors tronpretendent och kommande konung, varför Aragorns karaktär med lätthet kan liknas vid en karaktärsmodellering efter bibliska arketyper, i synnerhet efter Jesus själv.⁴⁵

En viktig aspekt i Aragorns karaktär och en nyckelegenskap han roll innehar utifrån ett religiöst perspektiv är hans sällsamma förmåga att läka och hela sårade.⁴⁶ Han verkar besitta god kunskap i medicinens konst, något som publiken får kännedom av i *Sagan om ringen* då han använder athelasplantan för att lindra Frodos sår efter att ha blivit stungen med en av ringvålnadernas klinga. Förmågan är snarlikt den som Jesus själv besitter - förmågan att hela folk med sin hand och sin kropp - och de båda likheterna personerna mellan är väldigt slående. Hans kungaliknande gestaltning ges också stort utrymme i filmerna. Han åtnjuter respekt hos både sina vänner och fiender. I *Sagan om ringens* slutskede ligger Boromir för döden, genomborrad av flera svarta pilar. Aragorn står då lutad över honom när Boromir viskar fram sina sista ord: "Jag skulle ha följt dig, min broder. Min härförare. Min konung". Boromir ger sin trohet till denne gömde kung och svär att följa honom. Här ger han uttryck för längtan efter Gondors saknade konung på samma sätt som Israels äldste sökte upp den åldrade domaren Samuel och sade: "Ge oss en kung som kan styra och döma oss. Det har ju alla andra folk" (1 Sam 8:5). Konungalängtan verkar således finnas i oss alla.

10.3 Om karaktärerna: Sauron

Mycket kan sägas om *Sagan om ringen*-filmerna. På den direkta frågan vad filmerna berättar så brukar svaret inte sällan vara "kampen mellan det goda och det onda". Förvisso är det en bra utgångspunkt att filmerna behandlar den "högre" kampen istället för att enbart behandla Frodos färd från Fylke till Mordor som en simpel road movie-berättelse.

Vad är det då som det "goda" slåss mot det "onda" om? Vad går denna kamp ut på egentligen?

Konflikten i *Sagan om ringen* kan i mångt och mycket liknas vid en religiös konflikt.⁴⁷ Det bekräftar publikens förmodade gissning om att filmerna verkligen handlar om det goda mot det onda. *Sagan om*

⁴⁵ Bruner och Ware, 2001, s. 28

⁴⁶ Liljestränd, 2006, s. 21

⁴⁷ Kreeft, 2005, s. 67

ringen-filmerna är myt, och myt är alltid religiös.⁴⁸ Filmernas huvudsakliga antagonist Sauron verkar i ett enda syfte: att anta rollen som Gud och överta Hans roll i Midgård.

Det ligger givetvis inte långt borta att likna Sauron vid kristendomens Satan – båda suktande efter makt och dominans, och båda besitter förmågan att korrumpera människor. Just att försätta Midgårdens varelser i slaveri får publiken flera gånger om berättat för sig. I *Sagan om ringens* prolog berättar karaktären och alven Galadriel om Saurons ring och hur han in i Ringen “hällde hans grymhet, hans illvilja och hans vilja att dominera allt liv” (00.01.58). Det talas alltså om viljan att dominera och härska, inte nödvändigtvis att utplåna jordens liv. När det kommer till själva åskådningen så är det kristna synsättet på vad som är ondska varken är enögt eller naivt.⁴⁹ Fast ingen riktigt vill erkänna det så finns ondska inom oss alla.

I *Sagan om de två tornen* så konfronteras Frodo, Sam och Faramir av en av Saurons mänskliga hantlangare, och när denne ligger död på marken säger Faramir: “man undrar vad hans namn är, varifrån han kommer, och om han verkligen hade ondska i sitt hjärta” (01.41.38). Det antyds här av Faramir att denna döda man skulle blivit bedragen av Sauron och av ondskan. Detta sätts i det kristna perspektivet om att uppmärksamma lögner och ondska, och en uppmaning om att “var nyktra och vaksamma. Er fiende djävulen går omkring som ett rytande lejon och söker efter någon att sluka” (1 Pet 5:8) liksom “ta på er Guds rustning, så ni kan hålla stånd mot djävulens lömska angrepp (Ef 6:11). Ondska är ett återkommande tema inom kristendomen – vad som är och vad som inte är. Sauron medel är att alltså förråda och bedra människan.

11 Dygder och moralism

Det filmerna om *Sagan om ringen* slutligen kulminerar i är Ringens krig, då båda yttersta sidor till slut möter varandra på slagfältet. Lika gammal som människan är kriget. Den tanken reser givetvis flera frågetecken kring huruvida krig och förödelse kan vara moraliska och att vi människor i bland är pliktskyldiga till att utkämpa dem. Å ena sidan står pacifismen som demoniserar kriget, å andra sidan står militarismen som glorifierar den. *Sagan om ringen*-filmerna påvisar flera slag, utförda både av människor och andra raser. Inget slag står dock så tydligt i vad som kan tänkas vara moraliskt korrekt krig som slaget vid Helms klyfta i *Sagan om de två tornen*. Kung Theoden förklarar tryggt för Aragorn att det kommande slaget handlar enbart om att vänta ut Sarumans styrkor utanför murarna i Rohan och att de rivna husen

⁴⁸ Kreeft, 2005, s. 67

⁴⁹ Bruner och Ware, 2001, s. 18

och förstörda åkrarna kan återställas. På detta svarar Aragorn: "De kommer för att förgöra dess folk. Ned till minsta barn" (02.28.07).

Ytterst handlar kriget om att försvara Rohans folk och inte dess landtytor. Detta är filmens exempel på en moralisk ståndpunkt om att kriget är berättigat om målet helgas. Den här gången gäller kriget inte landtytor, inflytande eller mörka politiska mål. Det handlar om överlevnad, karaktärerna står inför vad som i dag skulle kunna kallas för "försvarskrig". Alla män i Edoras, som förts till Hemls klyfta, slits från sina familjer och blir satta med svärd i sina händer. De utför således värnplikt. Om inte de själva försvarar sina familjer, vilka skulle i så fall göra det? Männen (och pojkar) har alltså ett moraliskt ansvar att skydda de svagare som gömmer sig i grotterna. Just i detta skede står sig pacifistiska idealet i Rohan som omöjlig, kriget är redan över dem och de måste försvara sig. På så vis blir kriget moraliskt rätt. Legolas förklarar på alviska för Aragorn, strax innan slaget bryter ut i *Sagan om de två tornen*, att Rohan-soldaterna är alldeles för få för den annalkande styrkan. Att slaget tycks vara förlorat för dem på förhand, att de kommer att kämpa förgäves. Legolas försöker förmå Aragorn att tänka förnuftigt att om de slåss så kommer de sannolikt att dö. I ett känslösamt utbrott ryter Aragorn till och säger "då skall jag dö som en av dem" (02.33.36).

Att låta modet svikta i den mörkaste stunden är en mänsklig handling men är djupt omoraliskt. Att stå upp för vad som är rätt handling inger mod hos massan. I den bibliska historien om drottning Esther berättas det att hennes folk judarna står inför ett stundande folkmord och att besöka sin make kungen för att förmå honom att ingripa skulle bestraffas med döden. Hennes moraliska val blev således att antingen förbli tyst och rädda sig själv, eller offra sitt eget liv för folkets skull. Hennes morbror försökte få henne att tänka förnuftigt, att hon sannolikt kommer att dö om hon går vidare med sin plan (och därför borde rädda sig själv), men hon valde att trotsa beslutet och ändå besöka kungen, varpå hon sade: "...sedan går jag till kungen, trots att det är mot lagen. Är jag förlorad, så är jag förlorad" (Est 4:16). Hennes syn på sitt eget eventuella slut låter hon inte stå i vägen för judefolkets skull - precis som att Aragorn skulle dö vid sidan av Rohan-soldaterna "som en av dem".

12 Midgårds mörka sida: Synden

När det kommer till begreppet synd så sammankopplar säkerligen många människor det med olika religiösa inriktningar. Synden tycks, även för de mindre insatta, vara ett av grundfundamentet i vad som

kännetecknar kristendomen. Vad som är syndiga gärningar och hur man undviker dem. De flesta torde även vara något så när bekanta med de sju dödssynderna och många kan säkert räkna upp några av dem. För att dock kunna utröna själva grunden i vad som är synd så gräver vi oss djupare ned för att finna vad som är den Stora synden och vad som är den mest grundläggande av alla synder. Vilken synd skulle vara svårast för oss att motstå om den lades fram framför oss? I allra högsta grad tycks det som att det är just begäret som är den synd som *Sagan om ringen*-filmerna allra tydligast och främst behandlar.⁵⁰ Det är känslan av att kunna styra och ställa, att påverka. Det är i stort vad Ringen innebär. Ringen är filmernas stora synd. Detta skulle sammanfalla med en av de sju dödssynderna och det är girighet. Girighet betyder viljan att äga och kräva mer av det man inte ännu äger. Strävan att äga själv och inte dela med sig av det man har. Detta är Ringens gravyr som lyder: "One Ring to rule them all" - att äga allt. I *Sagan om ringens* prolog så berättas det att Sauron smidde Ringen enbart i det syftet att kontrollera alla andra magiska ringar som bärs av ledarna för Midgårds olika raser. Kan Sauron kontrollera dessa kontrollerar han även raserna de tillhör. Även dvärgarna har gjort sig skyldiga till synden girighet. I *Sagan om ringen* så berättar Saruman i en voice-over om grottan Moria som dvärgarna byggde: "dvärgarna grävde för djupt och för girigt" (01.52.15). När de grävde fram en demonliknande Balrog så betydde det slutet för hela Moria-civilisationen. Synden blev därför dvärgarnas fall. Även Gollum känner starkt begär och begår stor synd. Stora delar av sitt liv har han givit åt Ringens dragningskraft. När den berövas honom, i *Sagan om ringens* prolog, så hör vi honom skrika i förtvivlan. I *Sagan om de två tornen* påvisar han många av de symptom som knarkmissbrukare visar – att ständigt vilja ha, att ständigt vara på jakt efter och att ständigt behöva.

⁵⁰ Kreeft, 2005, s. 112

Sagan om de två tornen (03.11.37)

Att Midgård “övervakas” ständigt av högre, godare makter antyds i alla tre filmerna. Tydligaste exemplet på detta nämndes tidigare, och det är ur filmen *Sagan om ringen* då Gandalf ger Frodo uppmuntran i Moria-grottorna om att “det finns andra krafter i den här världen, Frodo, förutom ondskans vilja” (02.03.53). Det finns således alltid “andra krafter” än “ondskans vilja” som kan ställa saker och ting till rätta i större utsträckning. De levande träden enterna är en del av denna goda vilja som svämmar över Sarumans rike Isengård och alla de illgärningar som försegår där i en stor syndaflod.⁵¹

I den sista filmen, *Sagan om konungens återkomst*, så stiftas vi bekantskap med Boromirs och Faramirs far Denethor, som sitter som rikshovmästare över riket Gondors huvudstad Minas Tirith. Där är han således ytterst ansvarig för dess försvar. När filmens klimax närmar sig och Mordors styrkor står för hans port så bryter en galenskap ut hos Denethor. Han förlorar allt hopp och slänger sig ut mot sin död från Minas Tiriths höga stadsmurar. Vad som föranlett detta är hans arroganta tro att han alltid kan känna till framtiden och känna att enbart han har en sådan visdom. Detta är högmod, ännu en av dödssynderna, och är Satans synd och den dödligaste av dem alla.⁵² Denethor begår självmord enbart av det enkla skälet att hans tro på att hans verklighetsuppfattning är rätt och att sedan se att verkligheten har fel driver honom till förtvivlan att det inte längre finns något hopp i världen (för honom).⁵³

⁵¹ Rutledge, 2004, s. 183

⁵² Kreeft, 2005, s. 190

⁵³ Kreeft, 2005, s. 190

12.1 Midgårds ljusa sida: Vänskap och hopp

En gängse uppfattning kring vad *Sagan om ringen*-filmerna handlar om och vilka teman de behandlar tycks ofta vara den klassiska konfrontationen mellan det goda och det onda. En annan infallsvinkel, som kan tyckas vara djupare och intressantare, är filmernas vänskapstema. Många vänskapsband knyts i filmerna - särskilt rörande måste Gimlis och Legolas relation vara då de inledningsvis hyser en närmast nedärvd misstänksamhet med den andre - dock torde relationen Frodo och Sam vara den som allra mest sticker ut. När det gäller att efter rent berättartekniska regler analysera filmernas teman så hamnar relationerna i fokus. Det gäller dock inte enbart mellan person och person. Det gäller i allra högsta grad även mellan person och Ringen (särskilt Frodo och Ringen liksom Gollum och Ringen). Att vårda vänskapsbanden är centralt i filmerna. Det sista Frodo säger till Sam innan *Sagan om ringen* är slut är att "jag är glad att du är med mig" (03.11.55). Frodo vet att två personer kan stötta och leda varandra, särskilt när de är på väg in i Helvetet. Satans strategi är att söndra och härska.⁵⁴

Sam är beredd att följa Frodo vart än han tänker bege sig. I *Sagan om ringens* slutminuter så rusar han efter Frodo där han står på Anduins strandkant och tar det modiga beslutet att lämna sällskapet för att bege sig till Mordor ensam. Fastän Sam likväl som Frodo vet var de beger sig och att sannolikheten är mycket låg att de tar sig levande därifrån, så viker inte Sam. Fastän Frosos resa kommer att ta honom till Helvetet, så ser Sam det som sin plikt att tjäna Frodo och hjälpa honom till slutet. Detta återspeglas i den kristna berättelsen om Jesus sista natt på jorden, när han satt fastspikad på korset. Framför honom låg nu ingenting annat än nedstigandet in i döden. Trots detta så var just vänskapen för honom det allra viktigaste att bevara och nära: "Ingen har större kärlek än den som ger sitt liv för sina vänner" (Joh 15:13) liksom "jag kallar er inte längre tjänare, ty en tjänare vet inte vad hans herre gör. Jag kallar er vänner, därför att jag har låtit er veta allt vad jag har hört av min fader" (Joh 15:15). Även i sitt livs sista stund så är vänskapen viktigast.

Tillsammans med vänskapen finns hoppet, och i filmerna finns det hopp under alla mörka moln. I slutet av *Sagan om de två tornen*, efter att orcherna anfallit Osgiliath där Frodo och Sam befinner sig, frågar Frodo uttröttat vad de alla håller fast vid varpå Sam säger med bestämd min "att det finns något gott i den här världen, Frodo, och det är värt att kämpa för" (03.15.16). Sam känner hoppet i sig fastän Frodo tappat

⁵⁴ Kreeft, 2005, s. 211

sin tro. Med dessa ord försöker han ingjuta nytt mod i Frodo, precis som det berättas om i bibelkapitlet om romarbrevet när Abraham blir modfälld, att "där allt hopp var ute höll Abraham fast vid hoppet och trodde" (Rom 4:18) och att "hoppet sviker oss inte" (Rom 5:5).

Detta att hopp står så starkt inom en är en av de drivande kristna krafterna i *Sagan om ringen*. Galadriels gåva till Frodo, ljuset från stjärnan Eärendil, är ett exempel på detta.⁵⁵ Hon skänker honom denna flaska med ljus och välsignar den som "må den vara ett ljus för dig på mörka platser, när allt annat ljus slocknat" (02.45.15). Detta ljus är för Frodo en chans att vägledas i sitt eget mörker, inte som enbart en ljuskälla för hans orientering. Hennes gåva är alltså hoppets gåva. Även Jesus ville skänka ljus i mörkret, när allt hopp var ute, när "den som segrar och ger akt på mina gärningar ända till slutet... Och jag ska ge honom morgonstjärnan" (Upp 2:26-28).

Det tänds ett hopp för den fattige, och
ondskan tvingas till tystnad. (Job 5:16)

Det finns fortfarande hopp
Arwen, ur *Sagan om de två tornen* (02.03.36)

⁵⁵ Rutledge, 2004, s. 136

13 Slutord

Det som är anmärkningsvärt med *Sagan om ringen* är dess integritet, att de lyckas stå på egna mytologiska ben på egen hand utan att allt för tydligt och allt för uppenbart röja sina tematiska rötter. Det kommer givetvis alltid att finnas forskning och analyseringar av både boken och filmerna, och gissningsvis så kommer det alltid att kunna presenteras nya infallsvinklar på materialet, just därför att materialet är så pass omfattande som det är. *Sagan om ringen* är inte en historia om krig, det kan i stället tyckas att vänskapstemat är större i omfång än vad stridshandlingarna är. Det är just sådan tematik som på ett mer utbrett sätt öppnar upp för vidare tolkningar än om handlingen enbart hade handlat om Ringen-kriget. Då hade allegorisk tolkning möjligen legat närmare till hands än vad den gör, men då hade i stället de kristna motivens plats fått en betydligt mer förminskad roll att spela. Filmerna ger inte uttryck, som biopubliken kanske vet, för något särskilt stark och tydligt religiöst tema, men det är ändå tydligt att filmernas Midgård andas en sorts spiritualism och att världen är en karaktär i sig. Det är troligt att just Gandalfs återfödelse i *Sagan om de två tornen* kanske påminner flera om att filmerna ändå tycks vara modellerade efter en arketypisk formel, och därför kan väcka intresse för mer teologiska funderingar. Kampen mellan det goda och det onda rasar vidare i filmerna, men den som stannar upp och ser på berättelsen med andra ögon kan upptäcka en ny sida i historien. Att just berättande med arketypiska inslag fungerar är en vetenskapens allmängods sedan George Lucas producerade *Stjärnornas krig* (*Star Wars*) år 1977. Den filmen, precis som dessa, bygger sitt berättande på ”andra historier” vars historiska ålder sträcker sig tusentals år tillbaka i tiden. Att så är fallet även med *Sagan om ringen*-filmerna är därför inte förvånande. Det finns mönster att se och följa, och sådana vägar är och kommer alltid att vara spännande att utforska.

14 Litteratur- och källförteckning

Tryckta källor

Armstrong, Karen, *Myternas historia*, Stockholm, Bonnier, 2005.

Bassham, Gregory & Bronson, Eric, *The Lord of the Rings and Philosophy: One Book to Rule them all*, New York, Carus Publishing, 2003.

Bruner, Kurt & Ware, Jim, *Finding God in The Lord of the Rings*, Carol Stream, Tyndale House Publishers, Inc, 2001.

Frailey, A.K., *The Road goes ever on: A Christian Journey through The Lord of the Rings*, Bloomington, iUniverse, Inc., 2011.

Humphrey, Carpenter & Tolkien, Christopher, *The Letters of J.R.R. Tolkien*, London, George Allen & Unwin, 1981.

Kreeft, Peter J., *The Philosophy of Tolkien: The Worldview behind The Lord of the Rings*, San Francisco, Ignatius Press, 2005.

Rutledge, Fleming, *The Battle for Middle-earth: Tolkien's Divine designs in The Lord of the Rings*, New York, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2004.

Svenska Bibelsällskapet, *Bibel 2000*, 1999.

Tolkien, J.R.R., *Ringarnas Herre: Ringens brödraskap (The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring)*, London, George Allen & Unwin, 1967.

Otryckta källor

Sagan om ringen (The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring), 2001, Peter Jackson, New Line Cinema.

Sagan om de två tornen (The Lord of the Rings: The Two Towers), 2002, Peter Jackson, New Line Cinema.

Sagan om konungens återkomst (The Lord of the Rings: The Return of the King), 2003, Peter Jackson, New Line Cinema.

Elektroniska källor

Griese, Noel L., *The Bible vs. Mao: A "Best Guess" of the Top 25 Bestselling Books of All time*, 2010-09-07, Publishing Perspectives. Tillgänglig: <http://publishingperspectives.com/2010/09/top-25-bestselling-books-of-all-time/> [2011-11-14]

Lagen.nu, *Lag (1998:1591) om Svenska Kyrkan*, 2009. Tillgänglig: <http://lagen.nu/1998:1591> [2011-11-14]

Liljestrand, Eva, *Kristusgestaltning i Narnia och Härskarringen*. C-uppsats, 2006, Gävle Högskola. Tillgänglig: <http://hig.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:175116> [2011-11-23]

Pearce, Joseph, *Why Tolkien Says*, 2003, Catholic Education Resource Center. Tillgänglig: <http://www.catholiceducation.org/articles/arts/al0161.html> [2011-11-14]

Ryder, Katherine, *Lights, camera, action: Hollywood goes to China*, 2011-02-26, CNN Money. Tillgänglig: http://money.cnn.com/2011/02/25/news/international/hollywood_china_movies.fortune/index.htm [2011-11-14]